

Л. М. Івашова,

д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування, Університет митної справи та фінансів, Дніпро

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3176-919X>

А. С. Близнюк,

д. держ. упр., доцент, доцент кафедри соціальної філософії та менеджменту, Державний податковий університет України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8768-5177>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.175

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО

L. Ivashova,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Customs Administration, University of Customs and Finance, Dnipro

A. Blyznyuk,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Philosophy and Management, State Tax University, Ukraine

FEATURES AND FORMATION OF INSTITUTES OF CUSTOMS REGULATION OF FOREIGN TRADE IN UKRAINE: FROM PAST TO FUTURE

Розуміння сучасних процесів здійснення державного регулювання у сфері зовнішньоторговельних відносин та перспектив їх розвитку потребує історичного підходу до дослідження даного явища на різних етапах еволюції державності в Україні. У статті узагальнено результати наукових досліджень, що присвячені висвітленню історичного досвіду державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності через формування та здійснення митної справи. Авторами досліджуються процеси розвитку митних процедур на території сучасної України від сивої давнини до цього часу. У статті висвітлено особливостям здійснення митної справи на території України до становлення Київської Русі, під час її існування, а також під час знаходження України в складі російської імперії. Авторами багато уваги приділено питанням становлення та розвитку системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сучасній Україні в період від отримання незалежності до теперішнього часу. У статті визначено шість етапів етапи формування й реалізації митно-тарифної політики в контексті галузі науки публічне управління, що покладена в основу сучасної системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, наголошується на тому, що починаючи з 2008 року Україна перебуває на етапі реалізації трансформаційно-інтеграційного вектору зовнішньоекономічної політики, що ускладнено форс-мажорними обставинами військового часу. Надано характеристику сучасного стану митного регулювання зовнішньоторговельної діяльності та зроблено висновки

щодо тенденцій його розвитку з огляду на євроінтеграційні прагнення України. Зокрема авторами акцентована увага на тому, що сучасна Україна бере активну участь у формуванні нової парадигми розвитку зовнішньоекономічних відносин та напрямів ЗЕД. Це проявляється через пошук нових ринків, нових партнерів, нових підходів та механізмів регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності. Означено, що не зважаючи на складнощі, які викликані війною Україна значно покращила свої євроінтеграційні позиції та поліпшила зміст основних нормативних документів з регулювання ЗЕД, адаптувавши значну частину з них до європейського законодавства та міжнародних стандартів.

Understanding the modern processes of state regulation in the field of foreign trade relations and the prospects for their development requires a historical approach to the study of this phenomenon at various stages of the evolution of statehood in Ukraine. The article summarizes the results of scientific research devoted to highlighting the historical experience of state regulation of foreign economic activity through the formation and implementation of customs affairs. The authors study the processes of development of customs procedures on the territory of modern Ukraine from ancient times to the present time. The article highlights the peculiarities of the implementation of customs affairs on the territory of Ukraine before the formation of Kyivan Rus, during its existence, as well as during the time when Ukraine was part of the Russian Empire. The authors paid a lot of attention to the issues of formation and development of the system of state regulation of foreign economic activity in modern Ukraine in the period from independence to the present time. The article defines six stages of the formation and implementation of the customs and tariff policy in the context of the field of science of public administration, which is the basis of the modern system of state regulation of foreign economic activity. In particular, it is emphasized that starting from 2008, Ukraine is at the stage of implementation of the transformation and integration vector of foreign economic policy, which is complicated by the force majeure circumstances of wartime. A description of the current state of customs regulation of foreign trade activity is provided and conclusions are drawn regarding the trends of its development in view of Ukraine's European integration aspirations. In particular, the authors focus attention on the fact that modern Ukraine takes an active part in the formation of a new paradigm for the development of foreign economic relations and foreign trade directions. This is manifested through the search for new markets, new partners, new approaches and mechanisms for regulating and controlling foreign economic activity. It was noted that, despite the difficulties caused by the war, Ukraine significantly improved its European integration positions and improved the content of the main normative documents on the regulation of foreign trade, adapting a significant part of them to European legislation and international standards.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, еволюція митної справи, митно-тарифна політика, мито, митна справа, фінансові заходи, лібералізація, протекціонізм.

Key words: foreign trade activity, evolution of customs affairs, customs tariff policy, customs duty, customs affairs, fiscal measures, liberalization, protectionism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному динамічному світі митне регулювання зовнішньоторговельних операцій знаходиться у стані постійних змін: становлення, розвиток, реорганізація, реформування, трансформація механізмів та інститутів. Усвідомити сучасні науково-теоретичні основи державного регулювання зовнішньоторговельних операцій без екскурсу в її історію на різних етапах еволюційного розвитку не можливо. Рівень пізнання історії української держави та її регуляторної політики залежить насамперед від дослідження письмових першоджерел та праць вітчизняних науковців. Проте постійні інституційні зміни вимагають послідовного удосконалення та оптимізації механізмів та інструментів державного регулювання зовнішньоторговельних операцій і насамперед у частині їх митного регулювання та контролю. Тому наразі важ-

ливо оцінювати стан та ефективність митної політики держави з огляду на історичний досвід та з урахуванням сучасних умов та вимог.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ (АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ)

Серед найбільш цікавих робіт присвячених дослідженням історії становлення державності на території сучасної України та ролі держави у формуванні зовніш-

ньоторговельної політики варто відзначити роботи Л.Деркача, О.Гребельника, К.Владимирова, В.Бардачової, В.Дудчака, О.Мартинюка, О.Морозова, О.Полонського, В.Чорного та інші. Проте у даних роботах основний акцент ставиться на дослідження розвитку митної справи без наголосу на роль держави у даному процесі. Тому опрацювання історичного матеріалу з точки зору впливу держави на розвиток зовнішньої торгівлі є цікавим і актуальним.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — узагальнення наукових матеріалів щодо еволюції митного регулювання зовнішньоторговельних операцій, а також визначення основних етапів формування сучасної зовнішньоекономічної політики держави і на цій основі визначення основних напрямів подальшого розвитку державного регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ (ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ)

Літературні та наукові першоджерела не зберегли для нас документальних відомостей про час виникнення митного справляння на території України. Проте Чорний В. Б. у своїй монографії "Україна і митна справа" зазначає, що митні відносини на українських землях існували ще в IV-V століттях до н. е. в містах Північного Причорномор'я. З появою Скіфської держави на початку VII ст. до н. е. митно-тарифні відносини отримали новий імпульс розвитку в зв'язку з встановленням торговельних відносин скіфів з Ольвією, Херсонесом та ін. містами [1].

Перші письмові свідчення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків на території України датовані VII ст. до н. е., при пожезавленні торговельних відносин скіфської держави з Ольвією, Херсонесом та іншими містами. Торговля скіфів з грецькими колоніями на Чорноморському узбережжі з часом розширилася, до торгових почали збиратися купці з інших земель і держав. Починаючи з V—IV ст. до н. е. у містах Причорномор'я розпочалося санкціонування державою стягнення податків за проїзд через чужу територію — провізного мита, що і можна вважати відправною точкою у історії розвитку державного регулювання зовнішніх товарообмінних операцій, коли в обмін на тканини, рибу, вино, зброю греки отримували зерно, мед, хутра, рабів тощо.

Згодом з метою поширення впливу держави на зовнішньоторговельні процеси та для поповнення казни володарі країн, що знаходилися на перехрестях торговельних шляхів та вели жваву торгівлю ввели мито на ввіз товарів (ввізне мито). Наприклад, у Греції мито на ввезені товари складало одну десяту частину від його ціни. Однак афіняни помітили, що помірне мито покращує торгівлю і може давати до того ж великі доходи. Тому з часів Демосфена, в IV столітті до нашої ери, ввізне мито зменшилося до однієї двадцятої, однієї п'ятидесятої, а пізніше однієї сотої частини ціни товару. Зброя, військове спорядження від мита звільнялися. Стягування мита здійснювалося в морських портах і на міських ринках.

З становленням Київської Русі IX — XII ст. н. е. яка об'єднала розрізнені слов'янські землі, розвиток міждержавних і торговельних взаємовідносин почав фіксуватися у договорах (хартіях). Одним із перших таких документів є хартія про мир і розвиток відносин між Київською Руссю і Візантією, що була укладена між князем київським Олегом і "...обом грецькими цесарями Леоном і Олександром" у 907 році. Одним з пунктів даної хартії за Руссю визнавалося, зокрема, право безмитної торгівлі "... якщо прийдуть купці, хай беруть місячину на шість місяців ... і хай торгують як ото їм треба, не платячи мита ні від чого" [2, с. 18].

Тому більшість дослідників митних відносин, в тому числі і О.П. Гребельник, схиляються до того, що зародки державного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні з'явилися саме в цей період. Заморська торгівля складала основу економічної системи Київської Русі, оскільки один із найбільших світових товаропотоків "із варяг у греки" проходив через Київ по Дніпру, перетинав Чорне море і закінчувався в Константинополі — центрі торгівлі. Державні люди, що стягували мито пізніше називалися митарями а потім митниками, а місце стягнення мита митницею. Київська Русь вже тоді мала власну державну митну систему, стягувала і за домовленістю із суміжними країнами, сплачувала митні податки. На той час існували портові і суходільні (материкові) прикордонні митниці, які справляли мито "водяне" і "сухе" та дозволяли іноземцям торгівлю на території держави. Митниці припиняли зовнішньоторговельні операції з купцями у випадку ворожих відносин між державами [3, с. 75—76].

У період занепаду Київської Русі спричиненого міжусобними війнами діяла домовленість укладена князями у листопаді 1097 році у місті Любечі згідно якої "...кожен держить вотчину свою ..." [1, с. 146], а отже кожен за своїм розсудом творить мито та інші податі. Аналогічні процеси відбувалися і в Західній Європі, де розрізнені феодальні монархії мали свої митні застави, що здійснювали митні побори і гальмували розвиток зовнішньої торгівлі. Вчені А.П. Павлов, К.Є. Гальський [4], О.Ю. Полонський зазначають, що у XI-XII століттях на території Русі існували такі види мита: проїзні — основне, посажне, промит, заповідь, головщина; вивізні — задні колачі, мостовщина; торгові — явка, коморне, гостинне [4, 5].

Протягом віків митниця була одним із найсуттєвіших факторів державності й незалежності країни, яскравим свідомством владного і фінансового суверенітету. Державні мужі різних держав приділяли значну увагу розвитку митної справи. І як результат їх зусиль, з укріпленням державності через об'єднання маєтків та князівств, у 1288 році було прийнято Острогомський митний статут, у якому йшлося про правила торгівлі та справляння мита з купців з різних країн: Баварії, Польщі, Чехії, Австрії та Київської Русі.

Отже, вже тоді стояла проблема гармонізації митних процедур і правил і українські митники були одними з засновників єдиних митних норм, що діяли в ті часи на території Європи і здійснювали митну справу в єдиному правовому полі з нашими західними сусідами.

У XIV ст.. завоювання Русі татаро-монголами привело до появи і укорінення у російській мові слова "там-

га", яке в перекладі з татарської мови перекладається як тавро, печатка, клеймо, знак, ярлик, що використувалося у башкир і татар для позначення розмитненого товару та документування права власника на здійснення торгівлі. Згодом тамгою почали називати мито, що стягувалося при торгівлі на ярмарках та базарах. Від слова "тамга" утворилося дієслово "тамжити" тобто стягувати мито, а місце де товар "тамжили" називали "таможня" [5, с. 8].

Російськомовне слово "таможня" має ще одну історію свого — походження: коли іноземні купці перетинали російський кордон, то після сплати мита запитували чи можна вже проїжджати, на що їм відповіли: "таможня".

Складний історичний шлях розвитку пройшла українська держава на різних етапах свого становлення, що віддзеркалювалося і на розвитку митної системи. Особливо важким для України був час за панування Литовсько-польської держави, коли вона не мала власної державності і на її території, залежно від підпорядкування, діяло литовське та польське митне законодавство. На той час митна політика Литви відрізнялася наявністю великої кількості різноманітних ставок та жорсткими санкціями до тих хто ухилявся від митних платежів. Була встановлена чітка система митних зборів за ввіз та вивіз різноманітних товарів. Пограничне мито — цлом стягувалося митниками (часто у натуральній формі), які працювали на митних заставах, що тоді називалися митними коморами.

За часів Запорізької Січі протягом другої половини XVI — XVII сторіччя козаки, відстоюючи свою незалежність від іноземних загарбників, займалися сільськогосподарським виробництвом, промислами, торгівлею і водночас впевнено контролювали торговий шлях "із варяг в греки", а саме територію Середнього Подніпров'я між Гетьманською Україною, Литвою Польщею, Росією та Кримом і Туреччиною. Із України на продаж у Туреччину, Кримське ханство, Литву, Польщу, Росію, Молдову здебільшого відправляли хутро, шкіри, вовну, мед, віск, рибу, коней, а ввозили муку, сіль, зброю, свинець, папір, сукна. Купці сплачували мито, яке, в основному, надходило до військової козацької скарбниці. На торгових шляхах, у пониззі Дніпра виставлялися козацькі застави, які збирали з купців мито за провіз товарів, прогін худоби та коней. На мостах і переправах збирався особливий збір — "мостове" мито. Крім того козацькі митарі — шафари, підшафари, писарі, підписарі — збирали ярмаркове, шляхове і прикордонне мито. Особливим податком обкладалися чумацькі валки, рибні промисли, виробництво шкір та кінської зброї. На всій території, що контролювалася козаками стягувалося мито з покупців. Для цього на ярмарках та ринках були особливі начальники — кантаржії (від слова "кантар" вага), які стежили за точністю міри і ваги, визначали ціну на товар та розмір мита, що стягувалося у військову скарбницю.

Одночасно розвивалася і мала досить чітку структуру система стягнення митних зборів у Гетьманській державі. За час правління Богдана Хмельницького була заснована і досить успішно функціонувала державна фінансова структура — Державний скарб, до обов'язків якої входило також поповнення державного скарбу за

рахунок евекти (вивізного мита) та індукти (ввізного мита). В універсалі гетьмана Богдана Хмельницького, датованому 28 квітня 1654 року, встановлювалися митні платежі за товари, що ввозилися на територію Української держави.

Державна митна політика того часу була направлена на стимулювання розвитку торговельних відносин та збільшення товаропотоку. Митна ставка в Україні була однією з найменших у Європі і становила 2% від вартості товару, українські купці мали певні привілеї при продажу товару — зокрема, звільнялися від торгового мита. Вже тоді військові екзактори або орендарі — відкупники, які брали на себе функції митників, відзначалися високими професійними якостями, освіченістю, знанням іноземних мов. У працях Д. Дорошенко, що за записками архієпископа Павла Алепського про подорож; до України у 1653-1656 р., зазначено, що "...Хмельницький віддає на відкуп усю митну плату з купців на кордонах своєї держави, а також прибутки з меду, пива, горілки за 100 тисяч динарів (червінців) утримувачам митниць. Цього стає йому на витрати на цілий рік" [6, с. 113] та робиться висновок, що це "... для самого українського уряду головне джерело прибутків до державного скарбу..." [6, с. 172].

У той же час існувала і досить дієва та жорстка система контролю і покарань для тих, хто порушував митні правила, або ж займався шахрайством, а саме: усі товари конфісковувались та ділилися з половини — до гетьманської скарбниці та митникові, який виявив порушення.

Територіальне і економічне зростання Російської імперії призвело до подальшого розвитку митної системи та митного регулювання зовнішньоекономічних відносин. На всій території Російської імперії, включаючи Україну, створюються прикордонні і внутрішні митниці, видаються "митні грамоти" Московської держави після чого починається примусове залучення купецтва до управління митницями. Торгова політика того часу гнучко трелювалася через митні тарифи. Так Єдиний митний статут від 25 жовтня 1655 р. замінив дрібні митні збори єдиним митом у розмірі 5%. При цьому було визначено, що західні купці повинні сплачувати мито тільки золотими дукатами або ж срібними іохимсталерами за встановленим (митним) курсом, яких майже наполовину був нижчим від реального. Наступний Новоторговий статут 1667 р. підвищував рівень мита на заборські вина і предмети розкоші. Митний тариф 1724 р. забороняв ввезення деяких товарів, які вироблялися на території Російської імперії, та був направлений на заохочення експорту і захист вітчизняних виробників. У 1754 р. було скасовано внутрішнє мито і дрібні платежі, а з 1773 р. ліквідовувалися внутрішні митниці, що сприяло розвитку внутрішньої торгівлі та дозволяло уніфікувати зовнішньоторгове регулювання. За правління Катерини II у 1782 р. було прийнято Митний тариф, яким звільнялася від мита більша частина імпортованих товарів. З інших товарів мито стягувалося у розмірі 10% від їх вартості [7].

Подальший розвиток зовнішньоекономічних відносин та зовнішньої торговельної політики держави вимагав постійного удосконалення системи державного регулювання цими процесами.

У XIX столітті відбувається подальше становлення та розвиток митної служби, як однієї з найбільш впливових гілок державної служби Росії, що забезпечувала більше 20% доходів казни. Митні чиновники наділялися великими правами, їх роботі повинні були сприяти і військові начальники, і губернські правління і чини міської і земської поліції. Митникам дозволялося під час виконання службових обов'язків мати вогнепальну і іншу зброю. У цей період було встановлено форму одягу митника, прапор та символіку митної служби. Митна політика цього часу повністю підпорядковувалася економічним та політичним інтересам держави, що знаходило прояв через регулювання митного тарифу та встановлення низки пільг, преференцій або ж заборон. В залежності від політ економічної ситуації митна політика Росії в певні періоди змінювалася від заборонно-заступницької до ліберально-протекціоністської. У цілому митне законодавство кінця XIX початку XX століття відповідало потребам держави і світовим стандартам [3, 7].

Отже процес державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності на території дореволюційної України був направлений на поповнення державної казни і підпорядковувався впливу державних політик країн-васалів та проходив досить складно і неоднозначно.

Після революційних подій 1917 р. державне регулювання зовнішньоторговельних відносин будувалося на принципах промислового протекціонізму та здійснювалося централізовано на союзному рівні. В радянський період державна політика з регулювання зовнішньоторговельних відносин повністю підпорядковувалася політичним потребам, які не завжди співпадали з економічною доцільністю прийняття тих чи інших регуляторних актів у цій сфері. Митно-тарифне регулювання здійснювалося у ручному режимі і значно поступалося за своїм впливом нетарифному адміністративному регулюванню обсягів торгівлі та доходів держави від неї.

Реальне відродження власної митної системи України як складової суверенітету стало можливим на початку 90-х років, після розпаду СРСР. На сучасному етапі Україна — вільна, незалежна держава, яка прагне зайняти своє місце у міжнародному поділі праці і багато уваги приділяє державному регулюванню зовнішньої торгівлі. Вона широко використовує економічні механізми та інструменти державного регулювання зовнішньої торгівлі, серед яких найбільш важливим є митно-тарифне регулювання. У всьому світі воно є прикладом економічного регулювання і відповідає вимогам ринкової економіки в порівнянні з нетарифними обмеженнями, які переважно мають характер державного, силового регулювання зовнішньої торгівлі.

Митно-тарифне регулювання — це найважливіша складова митної справи, одна з основних функцій митних органів будь-якої країни. Згідно з принципами Генеральної угоди з тарифів та торгівлі / Світової організації торгівлі (далі ГАТТ / СОТ) митно-тарифна політика держави спрямована на регулювання зовнішньої торгівлі, захист внутрішнього ринку і стимулювання експорту. Свого часу в рамках переговорного процесу зі вступу до СОТ Україна заявила про приєднання до 16 з 19 існуючих секторальних угод та ініціатив, які охоплюють широку гаму промислової продукції, що передба-

чає встановлення нульових ставок ввізного мита на цілий ряд товарів. Після вступу України до СОТ тарифи були "зв'язані" на рівні, визначеному у процесі переговорів з країнами-членами Робочої групи. Це передбачає неможливість подальшого довільного маніпулювання ними та підвищення у будь-який час.

Еволюцію митно-тарифної політики України з моменту становлення держави О.П. Гребельник в своїй праці розділяв на чотири етапи: 1991—1993; 1994—1995; 1996—1998 та 1999—2004 роки [3, с. 95—101] з чим ми в основному погоджуємося. Проте в розвиток досліджень О. Гребельника розкриємо зміст запропонованих ним етапів в контексті галузі науки державне управління та спираючись на власні дослідження й зважаючи наплинність часу виділимо наступні етапи формування й реалізації митно-тарифної політики:

Перший етап — перехідний (1991—1993), характеризувався зміною акцентів щодо контролю за зовнішньоторговельною діяльністю юридичних, а не за переміщенням фізичних осіб, як це було при централізованій плановій системі господарювання. На даному етапі проводився "досить жорсткий експортний і ліберальний імпорتنний режими, тобто відносно імпорту домінувала преференційна функція, тоді як управління експортного мита носило суто фіскальну направленість. Дана функціональна направленість застосування митних регуляторів була пов'язана з цілим рядом причин, але основною стала відсутність загальної концепції трансформування економічної системи з командно-адміністративної моделі до ринкової" [3, с. 95].

Другий етап — фіскальний (1994—1995), характеризується спрямованістю на наповнення державного бюджету за рахунок оподаткування імпорту та експорту, лібералізацією зовнішньоторговельного режиму та створенням механізмів тарифного регулювання, який спрямований на отримання податкових надходжень. Тобто забезпечення в першу чергу суто фіскальної функції, а далі — на захист національного товаровиробника. В цей період була створена Митно-тарифна рада при Кабінеті Міністрів України та прийнята першої постанови щодо зміни ставок ввізного мита, що стало підґрунтям для проведення узгодженої митно-тарифної політики, яка на той час носила більше фіскальний характер, хоча й мала елементи протекціонізму.

Третій етап — протекціоністський (1996—1998), державні заходи регулювання зовнішньої торгівлі в цей період направлені на захист національного товаровиробника від іноземної конкуренції. На даному етапі спостерігалась тенденція підвищення ставок імпортного мита, почалося застосування комбінованого мита, практично було зрівняно пільгові ставки з повними, встановлено мінімальну митну вартість, введено попередню сплату імпортного мита. В той же час заходи державної митно-тарифної політики поєднувалися із заходами щодо її приведення до вимог ГАТТ / СОТ та зниженню середньозваженої ставки імпортного мита до 6%. Паралельно відбувається превалювання у регулюванні експортно-імпортних операцій адміністративних та технічних заходів та значно розширюється база митного оподаткування за рахунок ліквідації пільг, наданих окремим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що істотно впливало на ефективність

митної політики. Посилення протекціоністської направленості митно-тарифної політики України, особливо відносно імпорту, швидко відбилась на обсягах зовнішньоторговельних операцій, які зазнали значного скорочення.

Четвертий етап — етап стабілізації (1999—2004), направлений на вдосконалення системи митно-тарифного регулювання відповідно до вимог міжнародного законодавства. На даному етапі відбулося створення законодавчої бази необхідної для приєднання України до Всесвітньої митної організації та до Кіотської Конвенції. У цьому напрямі відбулася оптимізація тарифної номенклатури за рахунок створення національної деталізації на рівні 9 та 10 знаків опису та кодування товарів, була досягнута певна передбачуваність у прийнятті рішень щодо зміни ставок ввізного мита, відбулося зниження ставок ввізного мита на значну номенклатуру товарів текстильної промисловості відповідно до зобов'язань України перед СОТ та ЄС, були знижені ставки мита на сировину та підвищені на готові вироби, які випускаються в Україні [3, с. 95—101].

П'ятий етап — експериментально-глобалізаційний, який почався у 2005 році та тривав до травня 2008 року. Це період проходив в умовах політичної боротьби і різновекторної направленості різних гілок державної влади щодо регулювання розвитку зовнішньоекономічних відносин. В умовах політичної нестабільності, щорічних змін Уряду, економіка стала заручницею тих чи інших політичних амбіцій, що аж ніяк не сприяло її розвитку, покращенню іміджу та зміцненню позицій на світовій арені. Протягом цього періоду Україна знаходилася у стані боріння за врегулювання зовнішньоторговельного балансу, що призводило до постійного коливання між ліберальними та фіскальними методами митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоторговельних операцій [9]. На даному етапі політики та Уряд маніпулюючи державними важелями регулювання у ручному режимі намагалися урівноважити експортно-імпортні операції та їх вплив на ключові економічні показники ефективності ЗЕД. Як результат, 16 травня 2008 р. Україна стала офіційним членом СОТ, "...перегорнувши 17-річну епоху реформування і розвитку ЗЕД. Відповідно, починаючи з дати вступу до СОТ, для України почався новий етап розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [10]. У цей період Україна на край не вигідних для себе умов все ж таки стала членом Світової організації торгівлі, але ні на крок не приблизилася до вступу до Європейського союзу.

Шостий етап — трансформаційно-інтеграційний (2008 — до теперішнього часу). Це складний період трансформації української держави та всієї системи державного управління, що позначився і на формуванні концептуальних державних підходів до регулювання ЗЕД. За цей час Україна пережила і переживає такі трансформаційні події як: Революція Гідності й зміна цивілізаційного вектору розвитку; втрата частини своїх територій внаслідок анексії Криму та частини Донецької й Луганської областей; повномасштабне вторгнення росії, окупація, втрата значної кількості промислових та інфраструктурних підприємств, що формували експортний потенціал країни. Кожна з цих форс-ма-

жорних подій суттєво вплинула на стан та результати зовнішньоекономічної діяльності.

Україна активно бере участь у формуванні нової цивілізаційної парадигми розвитку своїх зовнішньоекономічних відносин та напрямів ЗЕД через пошук нових ринків, нових партнерів, нових підходів та механізмів регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності. Україна сьогодні чітко визначилася з євроінтеграційним вектором розвитку й є не лише Асоційованим членом ЄС, але й кандидатом й реальним претендентом на вступ до цього європейського клубу. На цьому шляху Україна, не зважаючи на всі складнощі, значно поліпшила зміст основних нормативних документів з регулювання ЗЕД, адаптувавши значну частину з них до європейського законодавства та міжнародних стандартів.

Зокрема, це документи, що врегульовують та систематизують взаємовідносини між державою та суб'єктами ЗЕД через удосконалення митного законодавства (Митний кодекс України, Закон про Митний тариф України, Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності тощо); імплементації основних міжнародних документів (Рамкові стандарти СОТ та Регламенти ЄС); впровадження інституту авторизованого економічного оператора (внесені відповідні зміни до митного законодавства й наразі дві компанії в Україні вже отримали цей статус — публічне акціонерне товариство "Джей Ті Інтернешнл Україна" (м. Кременчук) та компанія Епіцентр К й на розгляді в Держмитслужбі знаходиться ще 14 заяв підприємств претендентів на отримання цього статусу [11]).

Практично відбулося формування і в деяких аспектах оптимізація механізмів реалізації митно-тарифної політики. Основною метою сучасного і наступного етапів є стабілізація політико-економічних відносин в країні, визначення основних пріоритетів розвитку зовнішньоторговельних відносин та однозначне підняття на якісно новий рівень економічної ефективності функціонування вже існуючої системи державного регулювання цими процесами.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином результатом еволюції державної політики в регулюванні зовнішньоторговельних відносин в Україні за роки незалежності стало створення законодавчих умов функціонування системи міжнародних відносин, митно-тарифного та нетарифного методів їх регулювання, які орієнтовані на загальноприйнятні міжнародні норми, стандарти і практику.

Як бачимо Україна проходить складний трансформаційний шлях із удосконалення механізмів з регулювання зовнішньоекономічної діяльності за результатами якого має стати повноправним членом Європейського Союзу й активним та успішним учасником світових процесів у сфері міжнародної торгівлі. Складний історичний шлях який пройшла наша держави у напрямі становлення та розвитку митної справи й удосконалення митного законодавства свідчить як про наявність значного прогресу нашої країни з регулювання зовнішньоекономічної діяльності, так і про те, що ще потрібно зро-

бити досить багато з вирішення проблем щодо забезпечення митної безпеки й контролю за законністю та прозорістю цієї діяльності, зокрема в частині удосконалення методів та інструментів аналізу й управління ризиками, а також впровадження інституту митного постаудиту. Ці проблеми та шляхи їх вирішення варті подальшого дослідження й можуть стати предметом висвітлення у наступних наукових статтях.

Література:

1. Чорний В. Б. Україна і митна справа. Історичний нарис. Київ: Видавництво КВІЦ, 2000. — 349 с.
2. Літопис руський / переклад з давньоруського Л.Є. Махновця. К.: Дніпро, 1989. 801 с.
3. Гребельник О. П. Основи митної справи: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 600 с.
4. Павлов А.П., Гальський К.Є. Торговельна і митна справа в Києві у IX — XIX ст.: монографія. К.: "ЛАК&К". 2008. 380 с.
5. Полонський О. Ю. До історії митного оподаткування в Україні // Фінанси України. 2004. № 7. С. 144—146.
6. Ларичев В.Д., Гильмутдинова Н.С. Таможенные преступления: монография. М.: Эзэмен, 2001. 608 с.
7. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2 т. Т.2. К.: Знання, 1992. 496 с.
8. Морозов О. В. Історія митної справи та митної політики в Україні (5 ст. до н. е. — 1991 р.): навч. посіб. Дніпропетровськ: АМСУ, 2005.
9. Письмаченко Л.М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль: монографія. Донецьк. ТОВ "Юго-Восток, Лтд.", 2008. 366 с.
10. Площик М. В. Історичний аспект розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні // Агросвіт. 2011. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/13.pdf
11. В Україні з'явився другий авторизований економічний оператор — Держмитслужба // Укрінформ від 30.06.2023 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3729984-v-ukraini-zavivsa-drugij-avtorizovaniy-ekonomichnij-operator-derzmitsluzba.html>

References:

1. Chorny, V. B. (2000), *Ukrayina i mytna sprava. Istorychnyy narys*. [Ukraine and customs affairs. Historical essay], KVIC Publishing House, Kyiv, Ukraine.
2. Makhnovets, L.E. (1989), *Litopys rus'kyu* [Russian Annals], Dnipro, Ukraine.
3. Hrebelnyk, O. P. (2003), *Osnovy mytnoyi spravy: navchal'nyy posibnyk* [Basics of customs business: a study guide], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
4. Pavlov, A.P. and Galskyi, K.E. (2008), *Torhovel'na i mytna sprava v Kyievi u IX — XIX st.* [Trade and customs affairs in Kyiv in the 9th — 19th centuries], "LAK&K". Kyiv, Ukraine.
5. Polonsky, O. Yu. (2004), "To the history of customs taxation in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 7, pp. 144—146.
6. Larychev, V.D., Gilmutdinova, N.S. (2001), *Tamozhennyye prestuplenyya* [Customs crimes], Eezamen, Moscow, Russia.

7. Doroshenko, D.I. (1992), *Narys istoriyi Ukrayiny v 2 t.* [Essay on the history of Ukraine in 2 vols.], Vol. 2, Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Morozov, O. V. (2005), *Istoriya mytnoyi spravy ta mytnoyi polityky v Ukrayini* (5 st. do n. e. — 1991 r.) [History of customs affairs and customs policy in Ukraine (5th century BC — 1991)], AMSU, Dnipropetrovsk, Ukraine.

9. Pismachenko, L.M. (2008), *Derzhavne upravlinnya zovnishn'otorhovel'noyu diyal'nistyu v Ukrayini: rehulyuvannya ta kontrol'* [State management of foreign trade activities in Ukraine: regulation and control], LLC Yugo-Vostok, Ltd., Donetsk, Ukraine.

10. Ploschik M. V. (2011), "Historical aspect of the development of state regulation of foreign economic activity in Ukraine", *Ahrosvit*, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2011/13.pdf (Accessed 25 Aug 2023).

11. Ukrinform (2023), "The second authorized economic operator appeared in Ukraine — State Customs Service", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3729984-v-ukraini-zavivsa-drugij-avtorizovaniy-ekonomichnij-operator-derzmitsluzba.html> (Accessed 25 Aug 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.09.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292